

9 Het Nederlandse stratificatiepatroon in internationaal perspectief

H.B.G. Ganzeboom, M. Kalmijn & J.L. Peschar

Pp. 142-161 in:

J. Dronkers & W.C. Ultee (Red.)

Verschuivende ongelijkheid in Nederland.
Assen, Van Gorcum, 1995.

1 Inleiding

Kan het Nederlandse stratificatiepatroon in vergelijking met andere landen als open of als gesloten worden beschouwd? Hoe verhoudt de eerder gerapporteerde trend naar grotere openheid in ons land (De Graaf & Luijkx 1992, zie ook hoofdstuk 3) zich tot ontwikkelingen in andere samenlevingen? Om deze vragen te beantwoorden bestuderen we in dit hoofdstuk patronen van opleidings- en beroepsverwerving van Nederlandse mannen in vergelijking met zulke patronen in tien andere landen. Aan de hand van grootschalige en gestandaardiseerde gegevens geven we aan in hoeverre en wanneer het Nederlands stratificatiepatroon op dat van andere landen leek. Onze intentie is daarbij voornamelijk beschrijvend.

In de internationaal vergelijkende stratificatieliteratuur is de meest invloedrijke notie tot op heden niet een verklarende theorie, maar een beschrijvende these, namelijk de stelling dat stratificatiepatronen – en wel in het bijzonder patronen van beroepsmobiliteit tussen generaties – vroeger en nu en in verschillende landen veel op elkaar lijken, zo niet identiek zijn. De eerste versie van deze these werd geformuleerd door Lipset & Zetterberg (1956, 1959) en beruiste op een vergelijking van toen beschikbare – en achteraf gezien kwalitatief niet erg hoogstaande – tabellen over de beroepen van vaders en zonen. Een herziening van de these werd geformuleerd door Featherman, Jones & Hauser (1975) die een vergelijking maakten tussen Australië en de Verenigde Staten. Featherman, Jones & Hauser meenden dat er wel degelijk verschillen tussen landen zijn wat betreft intergenerationale mobiliteit, maar dat deze verdwijnen als men rekening houdt met nationale verschillen in beroepsstructuur. Een revisie van de these van Featherman, Jones & Hauser kan worden gevonden in de recente monografie van Erikson & Goldthorpe (1992). Bij hun vergelijking van mobiliteitspatronen in elf landen gedurende de jaren zeventig laten Erikson en Goldthorpe zien dat er weliswaar significante en interpreteerbare verschillen tussen landen bestaan, maar dat deze niet een systematisch en generaliseerbaar patroon vertonen. De fluctuaties die ze aantreffen schrijven ze toe aan omstandigheden die uniek zijn voor een bepaald land op een bepaald tijdstip zoals gemeten in een bepaald survey. In alle varianten van de these van constante mobiliteit blijft onbelicht waarom deze constantheid zou optreden.

Tegenover de these van constante relatieve mobiliteit kunnen in de literatuur twee meer verklarende noties worden aangetroffen. De oudste, en meest ontwikkelde is de moderniseringstheorie. Deze these komt erop neer dat bij economische groei, althans binnen grotendeels geïndustrialiseerde samenlevingen, er een continue trend naar grotere intergenerationale openheid zal zijn (Treiman 1970). Meer precies uitgedrukt: bij voortschrijdende economische ontwikkeling zal de

betekenis van 'ascription' (niet alleen milieu van herkomst, maar ook geslacht en etniciteit) voor statusverwerving afnemen, en de betekenis van 'achievement' (in het bijzonder opleiding, maar ook ervaring) toenemen. Als verklaring hiervoor wordt aangevoerd dat bij een hoger niveau van arbeidsdeling er meer behoefte is aan gekwalificeerde arbeidskrachten. Onder de veronderstelling dat met name de opleiding zo'n kwalificatie inhoudt, en niet sociale herkomst, zullen werkgevers hun selectie in toenemende mate baseren op onderwijsdiploma's en de vaardigheden die deze met zich meebrengen. Om dezelfde reden zal bij selectie in het onderwijs meer gelet worden op feitelijke prestaties en intellectuele capaciteiten en zullen kenmerken van de ouders geen onafhankelijke rol meer spelen. Naast een directe invloed op de in een samenleving geldende selectiecriteria beïnvloedt modernisering het stratificatieproces ook via veranderingen in de beroepsverdeling. Het verdwijnen van agrarische beroepen en de uitbreiding van de dienstensector zou de directe overerving van beroepen doen afnemen en leiden tot een toenemend belang van diploma's op de arbeidsmarkt. Tot slot leidt modernisering tot een reeks van bijkomende verschijnselen die allemaal een min of meer rechtlijnige ontwikkeling vertonen, zoals groei van verkeer en transport, verstedelijking en verbreiding van massamedia en informatie, en verzelfstandiging van de woon- en leefsituatie van jeugdigen. Van al deze factoren, die overigens sterk met elkaar samenhangen, wordt verondersteld dat ze de overgang van 'ascription' naar 'achievement' hebben versneld.

Tegenover het gezichtspunt van de moderniseringstheorie staan politieke hypothesen. De moderniseringstheorie ziet het stratificatieproces als een fenomeen dat zich buiten de invloed van het politieke bestuur om ontwikkelt. De moderniseringstheorie is daarom tegelijkertijd een convergentiehypothese: gegeven universele modernisering zullen stratificatiepatronen in alle landen op hetzelfde punt uitlopen. Er kunnen verschillen zijn in fasering en tempo, maar het eindstation is altijd en overal hetzelfde. Tegenover dit idee staat de hypothese dat de politieke omstandigheden in een land en de daardoor gecreëerde instituties het stratificatiepatroon beïnvloeden. Deels gebeurt dit indirect, doordat politieke beslissingen het proces van modernisering vertragen of versnellen. Het is ook denkbaar dat de politiek direct ingrijpt in de institutionele randvoorwaarden van een samenleving en daarmee, ook op langere termijn, de uitkomsten van het stratificatieproces verandert. Het meest voor de hand liggende onderscheid hierbij is dat tussen conservatieve, sociaal-democratische en socialistische regimes. Socialistische – en in mindere mate sociaal-democratische – beleidsmakers hebben in het verleden langs verschillende wegen getracht het stratificatieproces opener te maken. Te denken valt aan het verkleinen van inkomensongelijkheid, het afschaffen van zelfstandige beroepsuitoefening met eigen kapitaalbezit (en daarmee de overdracht van dit bezit tussen generaties), het uitbreiden van de – veelal bureaucratistische – overheidssector, en programma's die kinderen uit lagere sociale milieus stimuleren deel te nemen aan hoger onderwijs. Op bepaalde punten hebben landen buiten de staatsocialistische sector een gelijksoortig beleid gevoerd. Zo zijn onderwijsexpansie, verschuiving van de beslispunten naar latere leeftijd en grootschalige studiefinanciering niet uitsluitend in socialistische landen te vinden. In landen met een overwegend conservatieve signatuur vinden we deze zaken soms zelfs vrij vroeg in de twintigste eeuw (de Verenigde Staten bijvoorbeeld).

Hoewel er tamelijk goed geformuleerde verklarende ideeën in omloop zijn over internationale verschillen in stratificatiepatronen, verkeert het empirisch onderzoek naar de geldigheid ervan nog in een beginfase (Treiman & Ganzeboom 1990). Dit vloeit in de eerste plaats voort uit een praktisch probleem. Het bijeenbrengen en vergelijkbaar maken van de vereiste gegevens is nu eenmaal erg veel werk. Belangrijker wellicht is dat elk landenvergelijkend onderzoek last heeft van het zogenaamde 'vrijheidsgradenprobleem'. Macro-sociologische hypothesen geven doorgaans meerdere condities aan waaronder stratificatiepatronen zullen verschillen, terwijl het aantal beschikbare contexten voor toetsing niet alleen in praktijk, maar ook in principiële zin beperkt is. In onze analyses vergelijken we gegevens van elf landen. Hoewel dat relatief veel is – eerdere studies gaan meestal over twee of drie landen – blijft dit aantal bescheiden in verhouding tot het aantal datapunten dat nodig is om iets definitiefs over macro-sociologische stratificatieverschillen te kunnen zeggen. Om deze redenen blijft in dit hoofdstuk de beschrijvingsvraag centraal staan en zien we af van het toetsen van macro-sociologische hypothesen over de door ons onderzochte verschillen.

2. Landen

De landen waarmee we Nederland in dit hoofdstuk vergelijken zijn gekozen om pragmatische redenen. Het zijn alle landen waarin meerdere grootschalige surveys zijn gehouden waarin de vier kernvariabelen van het statusverwervingsproces – beroep en opleiding van vader en zoon – op adequate wijze zijn gemeten. Deze landen zijn in alfabetische volgorde: Australië, Brazilië, Canada, Duitsland, Engeland, Hongarije, Italië, Polen, de Verenigde Staten en Zweden. Hoewel hun aantal beperkt is, representeren de landen de meest voor de hand liggende contextuele variaties vrij goed. Er is bijvoorbeeld een duidelijke rangorde naar economische ontwikkeling die wordt aangevoerd door de Verenigde Staten en Duitsland en leidt naar Polen, Hongarije en Brazilië. Qua politieke signatuur contrasteren de twee staatsocialistische landen met de overige. Ook binnen de kapitalistische landen is er verschil in politieke signatuur, met Zweden, Australië, Engeland en Duitsland als relatief sociaal-democratische landen.

Waar houdt Nederland zich in deze verzameling op? Wat betreft *economische ontwikkeling* hebben we altijd bovenin de groep gezeten en dat is nu nog zo. De economische groei gedurende de relevante periode (het midden van de twintigste eeuw) was betrekkelijk stabiel. Beschikbare indicatoren wijzen eveneens uit dat Nederland net als de meeste andere landen in deze periode volledig geïndustrialiseerd was. In één opzicht vallen we wel op, namelijk door het grote aandeel van arbeid in de dienstverlenende sector. Niet alleen is deze sector in ons land altijd groot geweest, maar ze is ook nog sneller gegroeid dan elders. Op basis van verschillen in economische ontwikkeling zouden we verwachten dat het Nederlandse stratificatiepatroon geleidelijk aan opener is geworden, en is toegegroeid naar het karakteristieke patroon van hoog en vroeg geïndustrialiseerde landen (Verenigde Staten, respectievelijk Engeland en Duitsland). Is evenwel de grootte van de dienstverlenende sector doorslaggevend, dan kan in Nederland een relatief snelle ontwikkeling naar openheid worden verwacht.

Wat betreft *politieke signatuur* is Nederland moeilijk in te delen. In ons land hebben de sociaal-democraten alleen in beperkte episodes (mede-)regermacht gehad. De centrale politieke macht in Nederland in de afgelopen 70 jaar is steeds die van de christen-democraten geweest, en daarin hebben katholieken meestal de overhand gehad. Dit gegeven lijkt niet te stroken met de bekende theorie dat moderne verzorgingsstaten ontstaan onder omstandigheden van sociaal-democratische dominantie enerzijds en protestantse waardenpatronen anderzijds. Toch valt niet te ontkennen dat Nederland een verzorgingsstaat pur sang is, die zonder meer op één lijn gesteld kan worden met de Scandinavische archetypes. Ook wat betreft inkomens- en belastingpolitiek en het aandeel van de overheidssector in het nationaal produkt horen wij in deze hoek thuis. Wat betreft de inrichting van het onderwijsstelsel lijken we eerder in de conservatieve hoek thuis te horen (selectieve toelating tot hogere opleidingen en relatief vroege beslispunten in de schoolloopbaan). Eenduidige verwachtingen over de positie van Nederland vanuit de politieke theorie zijn daarom moeilijk te formuleren.

3 Gegevens

Voor alle landen beschikken we over meerdere surveys die gehouden zijn in verschillende jaren. Het eerste survey was in 1947 in de Verenigde Staten, het meest recente was in 1992 in Polen. Om historische veranderingen te beschrijven vergelijken we geboorte- en arbeidsmarktcohorten. Dat de gegevens in verschillende jaren zijn verzameld is vooral van belang voor het beschrijven van historische veranderingen in beroepsvererving. Bij het bestuderen van opleidingsongelijkheid geeft een opdeling van de gegevens naar geboortecohorten een betrouwbaar beeld van historische ontwikkelingen, omdat iemands opleiding na de jeugd niet of nauwelijks meer verandert. Bij beroep ligt dat anders: verschillen tussen geboortecohorten kunnen alleen als historische verschuivingen geïnterpreteerd worden wanneer we de invloed van leeftijd (arbeidsmarktervaring) constant kunnen houden, en dit is alleen mogelijk wanneer we de cohorten op verschillende momenten in hun levensloop te zien krijgen. Het samenvoegen van surveys gehouden op verschillende tijdstippen stelt ons hiertoe in staat. De periode waarover we schattingen kunnen maken berust op gegevens over cohorten geboren rond 1900 tot en met cohorten geboren rond 1960. Omdat de belangrijkste beslissingen over onderwijsloopbanen in doorsnee op 10-15-jarige leeftijd worden genomen, heeft onze analyse van onderwijskansen betrekking op trends tussen 1910-1915 en 1970-1975. Gegeven dat men gemiddeld op ongeveer 20-jarige leeftijd zijn intrede doet op de arbeidsmarkt, heeft onze internationale vergelijking van beroepsvererving betrekking op de toestand tussen 1920 en 1980. Voor zowel onderwijs- als beroepskansen zullen we telkens drie punten in de tijd vergelijken: 1950 (het midden van de data), 1980 (het meest recente punt waarover we in de meeste landen data hebben) en 1920 (het oudste punt waarover we in de meeste landen data hebben).

In alle surveys beschikken we over metingen van de volgende variabelen: vaders opleiding en beroep, opleiding en beroep respondent, geboortjaar en jaar van survey. De eerste vier variabelen zijn met elkaar vergelijkbaar gemaakt via

procedures die elders uitvoeriger zijn gedocumenteerd (Ganzeboom, De Graaf & Treiman 1992). De opleidingsvariabelen in alle datasets zijn gehercodeerd tot een gemeenschappelijke metriek: het aantal jaren opleiding dat bij een bepaald onderwijsniveau hoort. Wanneer zo'n hercodering het niveau van het onderwijs niet goed representeert is daarvoor een correctie toegepast. In de Nederlandse gegevens is dit bijvoorbeeld het geval met het Middelbaar Beroepsonderwijs. Het MBO duurt langer dan het VWO maar dient minder hoog te worden ingeschaald (het is gerepresenteerd met 11 jaar, versus 12 jaar voor VWO). De beroepen zijn met elkaar vergelijkbaar gemaakt door ze in elk land in te delen met de International Standard Classification of Occupations [ISCO-68] (ILO 1969) en ze vervolgens te schalen op basis van de 'International Socio-Economic Index of Occupational Status' (Ganzeboom, De Graaf & Treiman 1992). De waarden op deze index lopen van 10 (voor keukenhulp) tot 90 (voor rechter).

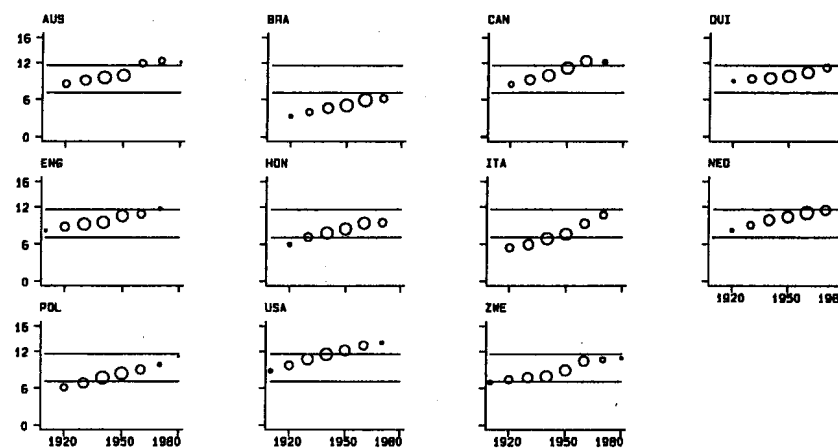
Met bovengenoemde variabelen bestuderen we twee centrale uitkomsten van het stratificatieproces: opleidingsniveau en beroepsstatus. De modellen die we in het navolgende uiteenzetten zijn varianten van het klassieke 'status attainment' model van Blau & Duncan (1967). Net als in het klassieke model beschouwen we (a) de invloed van vaders beroep en opleiding op het bereikte onderwijsniveau (tabel 1), en (b) de invloed van vaders beroep en zoons opleiding op de bereikte beroepsstatus (tabel 2). Aan de modellen voor beroepsverwerving voegen we – anders dan Blau en Duncan – een ervaringsterm toe. Deze variabele stelt ons in staat om naar verwerving van beroepsstatus aan het begin van de loopbaan te kijken en historische verschillen in het patroon van intrede op te sporen. Gelijksortige procedures zijn eerder gebruikt in de Nederlandse context door De Graaf & Luijkx (1992) en komen overeen met specificaties eerder gebruikt voor een analyse van Italiaanse data (Ganzeboom & Treiman, 1995).

De gebruikte gegevens hebben alle betrekking op mannen die *niet* in een agrarisch beroep werkzaam zijn. Deze selectie is gemaakt omdat intergenerationale beroepsoverdracht bij boeren bijzonder groot is. Omdat landen en cohorten sterk verschillen in het percentage boeren, zou de positie van boeren de verschillen te sterk domineren. Met andere woorden, we kijken naar intergenerationale beroeps- en opleidingsmobiliteit in de niet-agrarische sector. Voor de analyses van onderwijskansen zijn mannen van 25-64 jaar gekozen, zodat cohorten die deels nog in opleiding zijn buiten beschouwing blijven. Voor de analyses van beroepsverwerving hebben we mannen van 18-64 jaar beschouwd.

4 Achtergronden van verschillen in opleidingsniveau

Voordat we overgaan tot onze beschrijving van het opleidingsverwervingsproces geven we aan hoe de onderwijsexpansie in de verschillende landen is verlopen. Daartoe presenteren we in figuur 9.1 voor elk land het gemiddelde aantal jaren opleiding per cohort. De horizontale lijnen geven als ijkpunt het verloop in Nederland aan. Uit figuur 9.1 blijkt dat de onderwijsexpansie in Nederland niet buitengewoon snel is verlopen. Er is duidelijk expansie geweest, maar deze is bijvoorbeeld minder steil dan in immigratielanden zoals de Verenigde Staten, Australië, en Canada. Niettemin laat de figuur tevens zien dat verschillen in onderwijsniveau tussen de landen in de meest recente cohorten vrij klein zijn.

Figuur 9.1 Gemiddeld aantal jaren gevolgd onderwijs naar jaar in elf landen

Omdat onderwijs voor het overgrote deel in de jeugd wordt genoten en het eenmaal bereikte niveau weinig verandert wanneer men eenmaal het onderwijs heeft verlaten, laten historische veranderingen in ongelijkheid wat betreft onderwijskansen zich goed beschrijven via een vergelijking van geboortecohorten. Het model dat we als instrument daarvoor gebruiken is als volgt gedefinieerd:

$$\begin{aligned} \text{OPL} = & \beta_0 + \beta_1 \times \text{JAAR} + \\ & \beta_2 \times \text{VBER} + \beta_3 \times \text{VOPL} + \\ & \beta_4 \times \text{JAAR} \times \text{VBER} + \beta_5 \times \text{JAAR} \times \text{VOPL} \end{aligned} \quad (1)$$

In model (1) staat OPL voor opleiding, VOPL voor vaders opleiding en VBER voor vaders beroep. De variabele JAAR is in model (1) gedefinieerd als [geboortejaar+12-1950]. Deze transformatie zorgt ervoor dat de uitkomsten van het model in alle landen betrekking hebben op degenen die 12 jaar oud waren in 1950. Het jaar 1950 is gekozen omdat het dichtbij het jaar ligt waarin alle respondenten over alle surveys gemiddeld genomen 12 jaar oud waren (de 'gemiddelde ondervraagde'). Deze lineaire transformatie verandert niets aan het model als zodanig, maar zorgt ervoor dat de effecten van vaders beroep en opleiding (β_2 en β_3) een eenvoudige interpretatie hebben. Wanneer zij gecombineerd worden met de interactie-effecten (β_4 en β_5), geven β_2 en β_3 het effect weer van vaders beroep en opleiding op de opleiding van de zoon voor degenen die 12 jaar oud waren in 1950 (de gemiddelde ondervraagde). De interactietermen β_4 en β_5 geven vervolgens aan in hoeverre de effecten van vaders beroep en opleiding veranderd zijn over de tijd.

We hebben de variabelen vaders opleiding en beroep op zodanige manier getransformeerd dat ze binnen tienjarige cohorten gemiddelde 0 en standaarddeviatie 1 hebben. Deze standaardisatie houdt in dat de posities van vaders in relatieve termen binnen een cohort worden uitgedrukt. Op die manier wordt

Tabel 9.1 Effecten op bereikt opleidingsniveau van mannen 25-65 jaar

Variabele ^a	-AUS	BRA	CAN	DUI	ENG	HON	ITA	NED	POL	USA	ZWE
Gemiddeld opleidingsniveau in 1950 (β_0)	10.5*	5.3*	11.3*	9.8*	10.3*	8.4*	8.3*	10.6*	8.3*	12.2*	8.7*
Verandering opleidingsniveau (β_1)	.8*	.5*	.8*	.3*	.6*	.5*	1.0*	.5*	.7*	.6*	.6*
Effect vaders beroep in 1950 (β_2)	.59*	1.21*	.65*	.66*	.83*	.83*	.83*	.72*	.50*	.69*	.67*
Verandering effect vaders beroep (β_3)	.03	-.01	-.16*	-.00	.02	-.15*	.02	-.11*	.01	-.16*	.06
Effect vaders opleidingsniveau in 1950 (β_4)	.69*	1.49*	1.06*	1.01*	.70*	.87*	1.93*	1.09*	1.22*	1.00*	1.43*
Verandering effect vaders opleiding (β_5)	-.07*	.01	-.12*	.04	.04	.04*	-.14	-.10*	-.14*	-.05*	-.07
Verklaarde variantie	.29	.39	.29	.27	.30	.26	.42	.24	.31	.30	.38
Aantal eenheden (x 1000)	5.1	5.9	11.7	8.8	6.9	32.7	2.1	10.3	28.6	50.2	.4

* p < .01

rekening gehouden met de positionele aspecten van hulpbronnen en handicaps die voortvloeien uit het ouderlijk milieu. Een vader met een academische opleiding en een middelbaar beroep heeft door deze transformatie in het geboortecohort 1950 dus een hogere plaats dan in het cohort 1980. Een ander gevolg van de gekozen standaardisatie is dat de effecten van vaders beroep en opleiding onderling in sterkte vergelijkbaar worden. De variabelen zijn immers in dezelfde metriek geschaald.

Regressiecoëfficiënten voor model (1) worden gepresenteerd in tabel 9.1. Om de betekenis van de coëfficiënten te verduidelijken nemen we Nederland als voorbeeld:

* De coëfficiënt voor *gemiddeld onderwijsniveau in 1950* is 10.6, hetgeen betekent dat Nederlandse mannen die 12 jaar oud waren in 1950 uiteindelijk gemiddeld 10.6 jaar onderwijs hebben gevolgd.

* De coëfficiënt voor *verandering onderwijsniveau* is .5, hetgeen betekent dat het opleidingsniveau van Nederlandse mannen gemiddeld met een half jaar per decennium is toegenomen. Volgens het model was het opleidingsniveau van degenen die in 1980 12 jaar oud waren gemiddeld $10.6 + 3 \times .5 = 12.1$ jaar onderwijs, terwijl het in 1920 nog $10.6 - 3 \times .5 = 9.1$ jaar was.

* De coëfficiënt voor *effect vaders beroep* is .72, hetgeen betekent dat mannen die in 1950 in het onderwijs verkeerden en wier vader één standaarddeviatie meer beroepsstatus had (in vergelijking tot de vaders van hun cohortgenoten), gemiddeld .72 jaar langer onderwijs volgden.

* De coëfficiënt voor *verandering effect vaders beroep* is -.11, hetgeen betekent dat het hierboven genoemde effect van vaders beroep met zo'n .11 per decennium is afgenomen.

* De coëfficiënt voor *effect vaders opleiding* is 1.09, hetgeen betekent dat mannen die in 1950 in het onderwijs verkeerden en wier vaders één standaarddeviatie hoger waren opgeleid (in vergelijking tot de vaders van hun cohortgenoten), gemiddeld zo'n 1.09 jaar meer onderwijs volgden.

* De coëfficiënt voor *verandering effect vaders opleiding* is -.10, hetgeen betekent dat het hierboven genoemde effect van vaders opleiding met zo'n .10 per decennium is afgenomen.

Door onze standaardisatie zijn de effecten van vaders beroep en opleiding met elkaar vergelijkbaar. Voor de generatie die in 1950 in het onderwijs verkeerde maakte vaders opleiding 1.5 keer zo veel uit als vaders beroep ($1.09 / .72 = 1.5$). Over de tijd is de invloed van beide kenmerken sterk afgenomen. Een vader met één standaarddeviatie hogere opleiding leverde .79 jaar onderwijs ($1.09 - 3 \times .10 = .79$) op. In 1980 leverde een vader met één standaarddeviatie hoger beroep nog maar .39 jaar extra opleiding op ($.72 - 3 \times .11 = .39$). De verhouding tussen de invloed van vaders opleiding en vaders beroep is daarmee in de loop van dertig jaar verschoven ten gunste van vaders opleiding. In het cohort 1980 is deze verhouding 2 op 1 ($.79 / .39 = 2.0$).

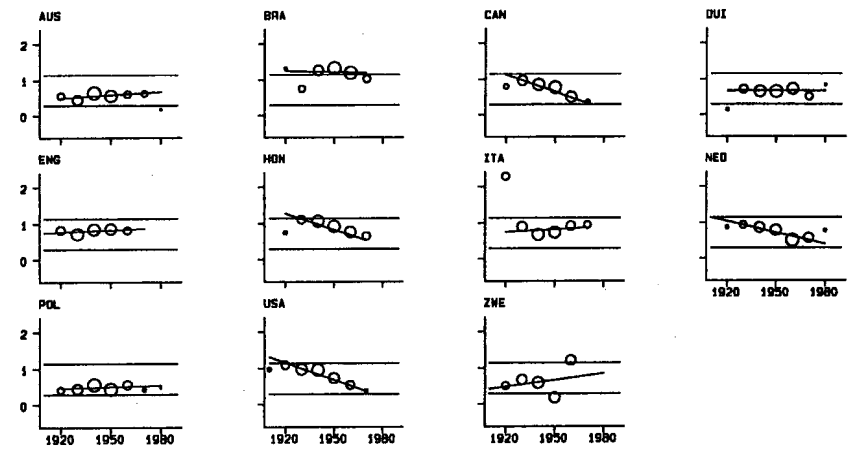
In de vergelijking van patronen van onderwijsongelijkheid in de elf landen concentreren we ons eerst op wat de landen gemeenschappelijk hebben. Uit tabel 9.1 blijkt dat er in alle landen sterke effecten zijn van sociale herkomst op onderwijskansen. Deze invloed zit vooral in het opleidingsniveau van de vader.

In alle landen, behalve Engeland, is het effect van vaders opleiding sterker dan dat van vaders beroep, gemiddeld zo'n 1.65 sterker. De interpretatie die vaak aan deze uitkomst wordt gegeven is dat culturele en intellectuele kenmerken van het ouderlijk huis een grotere rol spelen dan financiële en sociaal-economische kenmerken van het ouderlijk milieu. Ondanks grote verschillen die tussen onderwijsstelsels bestaan, zeker wat betreft de financiële kosten voor de studenten, is de meer culturele invloed kennelijk overal het sterkst. In tabel 9.1 wordt tevens aangegeven hoe de effecten van sociale herkomst zijn veranderd. In zes van de elf landen vinden we een afname van de invloed van vaders beroep, maar deze is slechts in vier landen statistisch significant (Canada, Hongarije, Nederland en de Verenigde Staten). In vijf landen is er sprake van een niet-significante toename van het effect. Gelijksortige, maar iets sterkere resultaten zijn te vinden als we kijken naar de invloed van vaders opleiding. De invloed van vaders opleiding neemt in zeven landen af, en in vijf daarvan is de trend statistisch significant (Australië, Canada, Nederland, Polen en de Verenigde Staten). Deze resultaten bevestigen de gedachte dat onderwijskansen minder afhankelijk zijn geworden van het milieu waaruit men komt, maar de bevestiging is niet bijzonder sterk. Nederland behoort tot de drie landen waarin de trend voor beide indicaties van het ouderlijk milieu statistisch significant is.

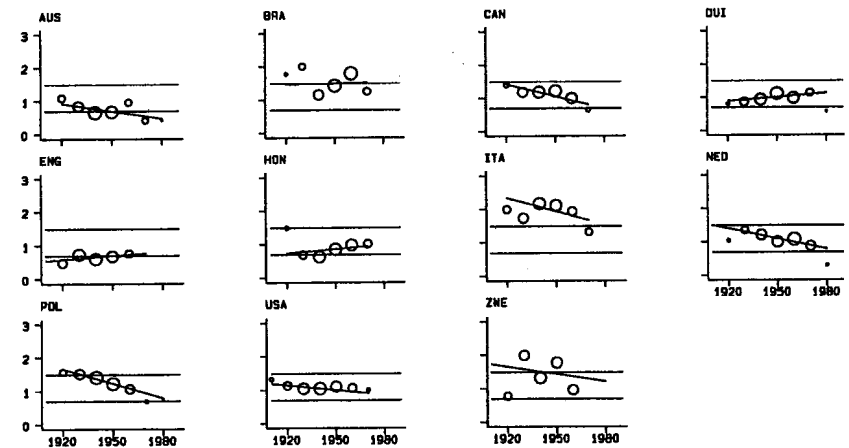
Om een nader beeld te krijgen van de verschillen tussen landen, en vooral hoe Nederland zich tot andere landen verhoudt, maken we gebruik van een grafische weergave van de resultaten uit tabel 9.1. In figuur 9.2 worden voor elk land afzonderlijk de effecten van vaders beroep weergegeven. In deze figuur presenteren we tevens de effecten van vaders beroep voor elk cohort afzonderlijk, alsmede een schatting van de trend in deze effecten via een lineaire interactie-term. De ontwikkeling in Nederland is als referentie voor de andere tien landen genomen. Uit figuur 9.2 blijkt dat er sprake is van een snelle afname in de invloed van vaders beroep. In figuur 9.3 presenteren we op soortgelijke wijze hoe de effecten van vaders opleiding in de elf landen zijn veranderd. Figuur 9.3 laat zien dat de afnemende invloed van het ouderlijk milieu ook geldt voor vaders opleiding.

Hoewel de trends in de meeste landen in dezelfde richting gaan, gebeurt dat niet overal in hetzelfde tempo. Het maakt daarom veel uit op welk tijdstip we Nederland met de andere landen vergelijken. In figuur 9.4 kunnen we zien hoe de plaats van Nederland in internationaal opzicht over de tijd is veranderd. Hierin zetten we voor drie jaren afzonderlijk (1920, 1950, 1980) het relatieve belang van vaders opleiding en beroep in een land tegen elkaar af. Effecten van vaders beroep staan op de y-as; effecten van vaders opleiding staan op de x-as. De positie van Nederland is aangegeven met een kruis. Uit deze strooidiagram blijkt dat de positie van Nederland gedurende deze eeuw duidelijk is veranderd: rond 1920 behoorden we wat betreft de invloed van vaders beroep tot de gesloten landen, nu behoren we in dat opzicht tot de relatief open landen. Als we kijken naar de posities van andere landen ten opzichte van elkaar, blijkt dat er sprake is van een zekere mate van convergentie. De verschillen tussen landen waren in het begin van deze eeuw relatief groot; aan het eind van deze eeuw lijken de landen wat betreft de invloed van het ouderlijk milieu meer op elkaar.

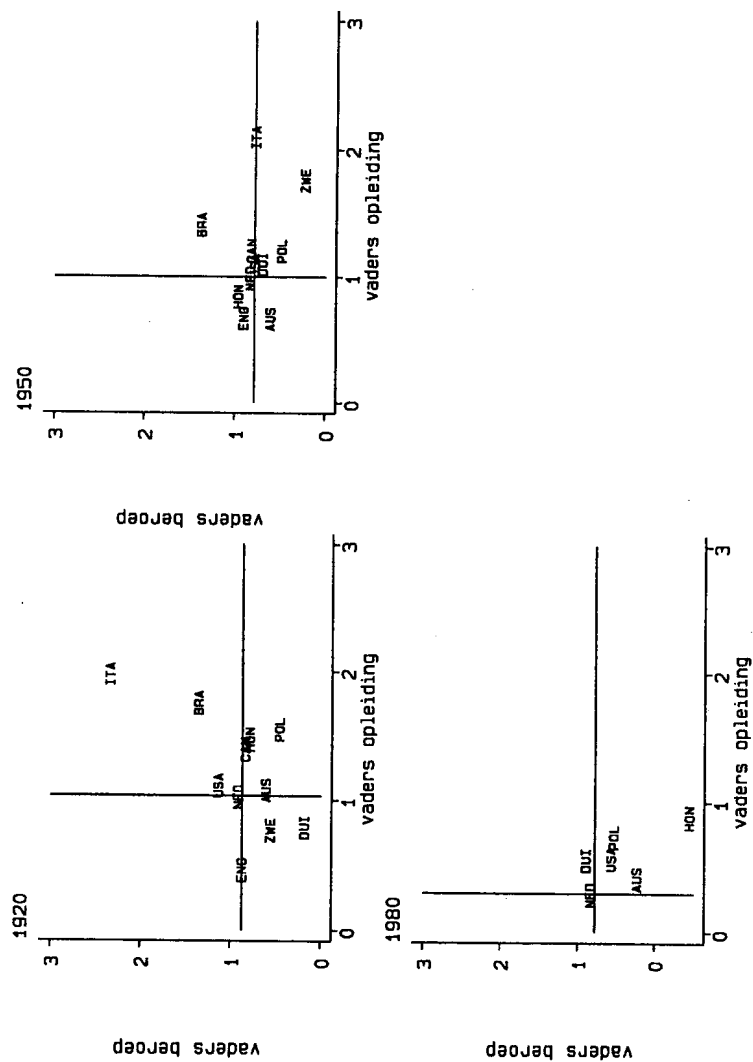
Figuur 9.2 Trends in de invloed van vaders beroep op zoons opleiding, 1920-1980

Figuur 9.3 Trends in de invloed van vaders opleiding op zoons opleiding, 1920-1980

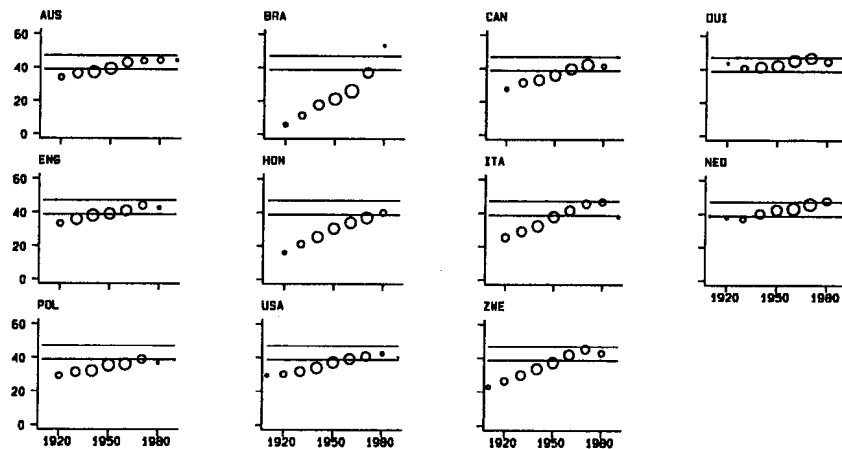
Figuur 9.4 De relatieve positie van Nederland wat betreft de invloed van ouderlijk milieu op opleiding, 1920-1950-1980

5 Achtergronden van verschillen in beroepsstatus

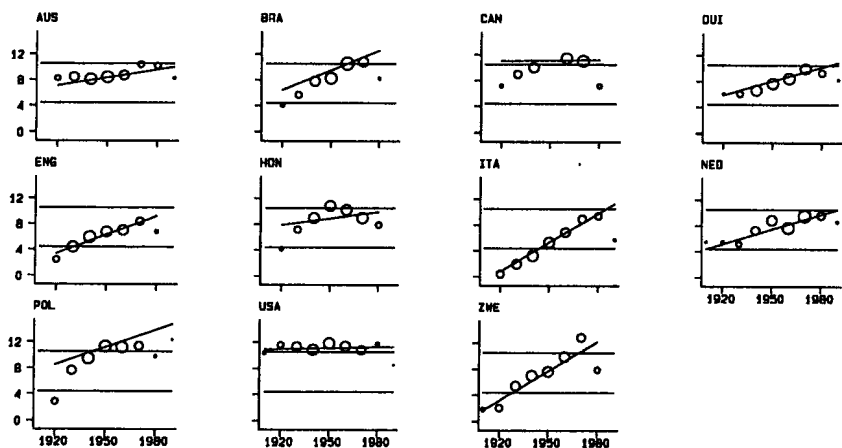
Voordat we overgaan tot de bespreking van het beroepsverwervingsproces vergelijken we eerst hoe het beroepsniveau in de verschillende landen is veranderd. Er zij aan herinnerd dat onze gegevens betrekking hebben op de niet-agrarische bevolking. De trends zullen dus vooral de verschuiving van hand- naar hoofdarbeid laten zien. De gegevens worden grafisch gepresenteerd in figuur 9.5. De beroepsstatus van een arbeidsmarktcohort is hierin berekend voor mannen halverwege hun loopbaan (25 jaar ervaring). De horizontale lijnen geven de ontwikkeling in Nederland aan. Het blijkt dat de Nederlandse beroepenhierarchie altijd een hoog gemiddelde heeft gekend en in de loop der tijd slechts betrekkelijk langzaam omhoog is geschoven. We liggen in dit opzicht dicht in de buurt van oude geïndustrialiseerde landen als Duitsland en Engeland. Zoals was te verwachten, is in de minder ontwikkelde landen Brazilië, Hongarije en Italië de beroepsstructuur zeer snel veranderd. In 1980 behoort Nederland tot de hogere status landen, maar de onderlinge verschillen tussen landen zijn op dat moment vrij klein. Enige decennia terug waren de verschillen echter aanzienlijk, en vormde Nederland samen met Duitsland de top van de elf landen.

Figuur 9.5 Gemiddelde beroepsstatus naar jaar in elf landen

Het model voor beroepsverwerving is ingewikkelder dan het voorgaande omdat we hier bij het beschouwen van historische veranderingen rekening moeten houden met een levensfase-effect. Het maakt voor de invloed van de onafhankelijke variabelen (opleiding en vaders beroep) nogal wat uit op welke leeftijd we de respondent bekijken. Omdat oudere cohorten gemiddeld meer arbeidsmarkt-ervaring hebben opgedaan dan jongere cohorten, dienen we bij het vergelijken van cohorten de invloed van ervaring constant te houden. Het model dat we bespreken is als volgt gedefinieerd:

Figuur 9.7 Trends in de invloed van zoons opleiding op diens beroep, 1920-1980

Figuur 9.6 laat zien dat de afname van het effect van vaders beroep die Nederland heeft gekend in vergelijking tot de andere landen zeer snel is verlopen. Alleen in Brazilië daalt het effect van sociale herkomst sterker. Uit figuur 9.7 blijkt dat de toename in het effect van opleiding op beroep in Nederland ongeveer gemiddeld is geweest. Omdat de trends niet in alle landen even sterk zijn, moeten we Nederland op verschillende tijdstippen met de andere landen vergelijken. In figuur 9.8 laten we daarom zien hoe de plaats van Nederland in internationaal opzicht over de tijd is veranderd. Hierin zetten we voor drie jaren afzonderlijk (1920-1950-1980) het relatieve belang van opleiding en vaders beroep in een land tegen elkaar af. Effecten van vaders beroep staan op de y-as, effecten van opleidingsniveau staan op de x-as, en de positie van Nederland in het strooidiagram wordt aangegeven met een kruis. Landen die zich linksboven Nederland bevinden kunnen worden gekarakteriseerd als minder meritocratisch (een sterker effect van ouders en een zwakker effect van opleiding); landen die zich rechtsonder Nederland bevinden kunnen worden beschouwd als meer meritocratisch (minder ascription, meer achievement).

Rond 1920 zijn de verschillen tussen landen vrij groot, zowel wat betreft de invloed van vaders beroep als wat betreft de invloed van opleiding. Nederland had in die tijd, na Brazilië, de hoogste coëfficiënt voor het effect van vaders beroep. Het effect van opleiding was in Nederland rond 1920 ongeveer op het gemiddelde. Drie decennia later zien we dat de elf landen naar elkaar toe zijn gegroeid, zowel wat betreft de invloed van opleiding als wat betreft de invloed van sociale herkomst. Hoewel de verschillen toen dus kleiner waren, kende Nederland na Brazilië nog steeds het sterkste effect van sociale herkomst en een gemiddeld effect van opleiding. Pas in het laatste decennium, als de meeste landen in feite weinig meer van elkaar verschillen, neemt Nederland een middenpositie in. Met andere woorden, aan het begin van deze eeuw was Nederland in

vergelijking met andere landen relatief gesloten. Over de tijd heeft er een convergentie plaatsgevonden in de stratificatiepatronen van de verschillende landen, en daarin is de ontwikkeling naar openheid in Nederland relatief snel verlopen.

Tot slot bespreken we de effecten van arbeidsmarktervaring. Tabel 9.2 laat zien dat de effecten van ervaring zoals verwacht positief en significant zijn. Hoe langer men op de arbeidsmarkt is, des te hoger de verworven beroepsstatus. Het effect van ervaring is overigens relatief zwak in Nederland en de andere West-europese landen. Een volgende vraag is in hoeverre de invloed van 'ascription' en 'achievement' veranderen tijdens de carrière. Om deze vraag te beantwoorden presenteren we in tabel 9.2 schattingen van interactie-effecten van vaders beroep met ervaring en interactie-effecten van zoons opleiding met ervaring. In zes van de elf landen is er een significante afname van het opleidingseffect tijdens de loopbaan. Met uitzondering van Italië is het effect in de overige landen ook negatief, maar statistisch niet significant. Ook in Nederland is het effect niet significant. De interpretatie van deze interactie is dat statusverschillen tussen hoger en lager opgeleiden tijdens de loopbaan kleiner worden. Veranderingen in het effect van vaders beroep tijdens de loopbaan fluctueren aanzienlijk tussen de landen. In drie landen, waaronder Nederland, neemt de invloed van 'ascription' tijdens de loopbaan af, maar in twee landen neemt zij toe, terwijl in de andere landen het effect niet statistisch significant is.

6 Interpretaties en conclusies

Waarom was Nederland in het begin van deze eeuw relatief gesloten? En waarom heeft ons land zo'n snelle aanpassing gevonden in de algemene convergentie? Deze vragen kunnen niet worden beantwoord zonder goed geformuleerde verklarende hypothesen. Vervolgens moeten de geschatte parameters in verband worden gebracht met metingen van de door deze hypothesen gespecificeerde condities. Zoals in de inleiding al is aangegeven, beschikken we hier niet over zulke metingen, en blijft onze analyse hoofdzakelijk beschrijvend. In de conclusie van dit hoofdstuk proberen we desondanks aan te geven met welk van de in het verleden geopperde hypothesen en verklaringsschetsen onze resultaten het best overeenkomen.

Allereerst menen we dat bovenstaande analyses, evenals eerdere resultaten (Ganzeboom, Luijkx & Treiman 1989; Treiman & Yip 1989), afdoende aantonen dat de stelling van identieke stratificatiepatronen niet houdbaar is. Niet alleen treffen we karakteristieke verschillen tussen landen aan, de historische trend blijken volgens een goed interpreteerbaar patroon te verlopen.

Onze resultaten lijken op het eerste gezicht veel meer in het voordeel te spreken van de moderniseringstheorie dan van de politieke theorie. Stratificatieprocessen in de twee socialistische landen verschillen nauwelijks merkbaar van die in andere landen en er is een duidelijke trend naar convergentie gedurende de twintigste eeuw. Niettemin dient een kanttekening te worden geplaatst. Hoewel het moderniseringsproces de elf landen nader tot elkaar lijkt te hebben

* De coëfficiënt voor *arbeidsmarktervaring* is .68, hetgeen betekent dat men gemiddeld .7 punten beroepsstatus erbij krijgt voor elke tien jaar ervaring.

* De coëfficiënt voor *effect opleiding* is 7.4, hetgeen betekent dat mannen die één standaarddeviatie meer opleiding hebben dan hun (arbeidsmarkt)cohortgenoten, bij aanvang van hun loopbaan een beroep verwerven met gemiddeld 7.4 punten meer status.

* De coëfficiënt voor *verandering effect opleiding* is .76, hetgeen betekent dat het hierboven genoemde effect van opleiding met .76 per decennium is toegenomen.

* De coëfficiënt voor *effect vaders beroep* is 4.9, hetgeen betekent dat mannen wier vader één standaarddeviatie meer beroepsstatus hebben (in vergelijking met vaders van hun (arbeidsmarkt)cohortgenoten), bij aanvang van hun loopbaan gemiddeld 4.9 punten meer beroepsstatus hebben.

* De coëfficiënt voor *verandering effect vaders beroep* is -.81, hetgeen betekent dat het hierboven genoemde effect van vaders opleiding met .81 per decennium is afgenomen.

* De coëfficiënt voor de interactie term *ervaring x opleiding* is -.08, hetgeen betekent dat het hierboven genoemde effect van opleiding afneemt tijdens de loopbaan, en wel met .08 per tien jaar ervaring.

* De coëfficiënt voor de interactie term *ervaring x vaders beroep* is -.45, hetgeen betekent dat het hierboven genoemde effect van vaders beroep afneemt tijdens de loopbaan, en wel met .45 per tien jaar ervaring.

Door de gekozen standaardisatie zijn de effecten van opleiding en vaders beroep opnieuw met elkaar vergelijkbaar. We kunnen daarom concluderen dat voor het arbeidsmarktcohort 1950 bij aanvang van de loopbaan opleiding naar schatting 1.5 keer zo grote verschillen teweegbracht als het beroep van vader ($7.4/4.9=1.5$). Deze verhouding verschuift tijdens de levensloop omdat de invloed van vader snel afneemt naarmate mensen verder in hun loopbaan zijn gevorderd. Na twintig jaar ervaring is deze verhouding 1.8 ($[7.4-2 \times .08]/[4.9-2 \times .45]=1.8$). Dat alles geldt voor het arbeidsmarktcohort 1950. Kijken we dertig jaar verder in de tijd, rond 1980, dan is de verhouding tussen de invloed van opleiding en vaders beroep sterk verschoven in het voordeel van opleiding, een verhouding van 3.9 op 1 aan het begin van de loopbaan ($[7.4+3 \times .76]/[4.9-3 \times .81]=3.9$). Voor de Nederlandse data is derhalve de conclusie dat 'achievement' in de loop der tijd veel belangrijker is geworden dan 'ascription', ook als men er rekening mee houdt dat 'achievement' het in de loop van het leven wint van 'ascription'.

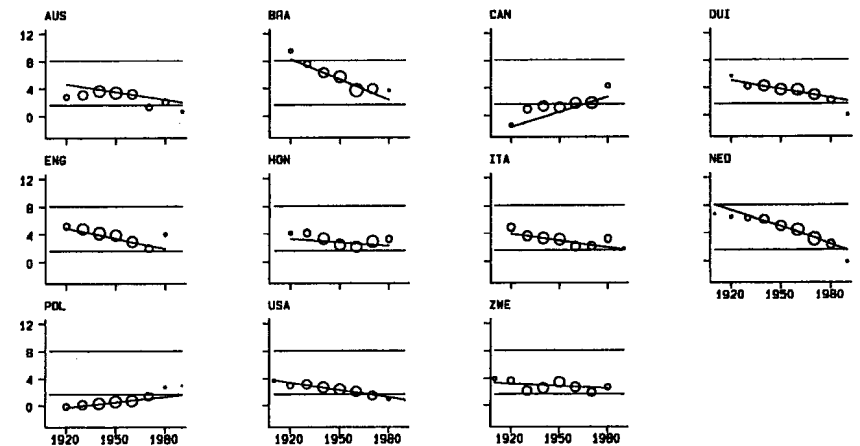
Tabel 9.2 laat de coëfficiënten zien voor alle elf landen. We concentreren ons eerst weer op het algemene patroon. De tabel laat zien dat voor het arbeidsmarktcohort dat zijn intrede deed in 1950 de invloed van vaders beroep op het bereikte beroepsniveau van de zoon (bij constante opleiding) in alle landen positief en statistisch significant is. Effecten van de genoten opleiding op de bereikte beroepsstatus (bij constant beroep van de vader) zijn eveneens positief en significant. In alle landen is de netto invloed van opleiding sterker dan de netto invloed van vaders beroep. De verschillen tussen de twee determinanten zijn over het algemeen vrij groot en verhouden zich met een factor twee à drie. Voor zover opleiding selecteert en traint op voor beroepsuitoefening relevante kenmerken, ondersteunt deze bevinding de gedachte dat arbeidsmarkten in de

vijftiger jaren overal al gedomineerd werden door meritocratische selectiecriteria. Dit betekent niet dat sociale herkomst geen directe rol speelde; dat deed zij wel, alleen minder dan opleiding.

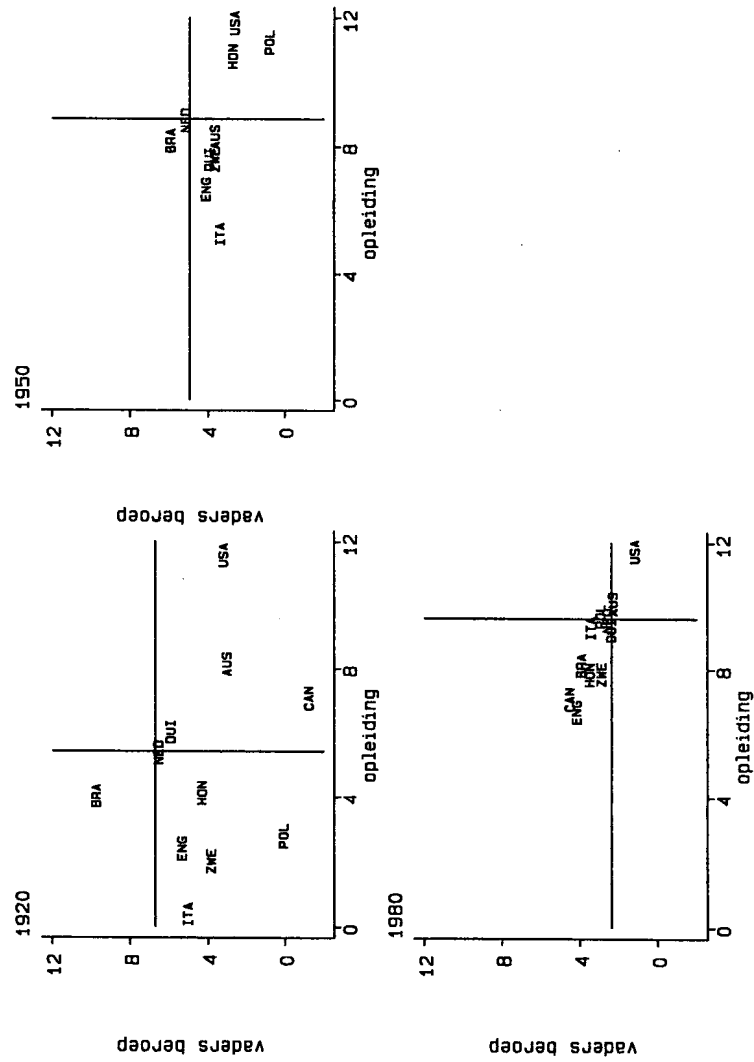
Hoe zijn de effecten van opleiding en sociale herkomst over de tijd veranderd? In alle landen blijkt het belang van opleiding over de tijd te zijn toegenomen. De toename is statistisch significant in negen van de elf landen, waaronder Nederland. In de meeste landen neemt het belang van vaders beroep daarentegen af. Deze daling is statistisch significant in zes landen, waaronder Nederland. Twee landen laten een voor ons onverwachte toename van de invloed van vaders beroep zien (Canada en Polen). Over het geheel genomen bevestigen deze gegevens niettemin dat er alom sprake is van een overgang van 'ascription' naar 'achievement' in de verwerving van beroepsstatus. De positie die men op de maatschappelijke ladder inneemt wordt steeds minder bepaald door het milieu waarin men is opgegroeid, en steeds meer door de onderwijsdiploma's die men zelf heeft weten te bemachtigen. De empirische ondersteuning voor deze transitie is hier overtuigender dan het geval was bij onze analyses van onderwijskansen.

Om een nader beeld te krijgen van hoe Nederland zich tot de andere landen verhoudt maken we opnieuw gebruik van een grafische weergave van de resultaten. De beroepsverwervingspatronen laten zich met twee figuren samenvatten: (a) een figuur met voor elk land afzonderlijk de veranderingen in de effecten van vaders beroep (figuur 9.6), en (b) een figuur met voor elk land afzonderlijk de veranderingen in de effecten van opleiding (figuur 9.7). In beide figuren presenteren we tevens weer de effecten van opleiding en vaders beroep voor elk cohort afzonderlijk.

Figuur 9.6 Trends in de invloed van vaders beroep op zoons beroep, 1920-1980

Figuur 9.8 De relatieve positie van Nederland wat betreft de invloed van vaders beroep en zoons beroep, 1920-1980

gebracht, hangen de verschillen aan het begin van deze eeuw niet systematisch samen met de mate van modernisering op dat moment. Wellicht zijn voor het verklaren van de uitgangspunten van de hier behandelde landen andere hypothesen nodig dan voor het verklaren van de historische ontwikkeling die elk landsdien heeft ervaren.

Literatuur

- Blau, P.M. & Duncan, O.D. (1967). *The American Occupational Structure*. New York: John Wiley.
- Erikson, R. & Goldthorpe, J.H. (1992). *The Constant Flux: a Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon.
- Featherman, D.L., Jones, F.L., & Hauser, R.M. (1975). Assumptions of Mobility Research in the United States: The Case of Occupational Status. *Social Science Research*, 4, 329-360.
- Ganzeboom, H.B.G., De Graaf, P.M., & Treiman, D.J. (1992). A Standard International Socio-Economic Index of Occupational Status. *Social Science Research*, 21, 1-56.
- Ganzeboom, H.B.G. & Treiman, D.J. (1995). Long Term Linear Trends in Status Attainment in Italy. To appear in C. Mongardini (Ed.), *Studies on Social Stratification A Volume in Memory of Prof. Paolo Ammassari*. Rome: Bulzoni Editore.
- Ganzeboom, H.B.G., Luijkx, R., & Treiman, D.J. (1989). International Class Mobility in Comparative Perspective. *Research in Social Stratification and Mobility* 8, 3-84.
- Graaf, P.M. de & Luijkx, R. (1992). Van 'ascription' naar 'achievement'? Trends in statusverwerving in Nederland tussen 1930 en 1980. *Mens en Maatschappij*, 67, 415-433.
- International Labor Office. (1969). *International Standard Classification of Occupations*. Revised edition 1968. Geneva: International Labour Office.
- Lipset, S.M. & Zetterberg, H.L. (1956). A Theory of Social Mobility. *Trans. Third World Congress of Sociology*, 2, 155-177.
- Lipset, S.M. & Zetterberg, H.L. (1959). Social Mobility in Industrial Societies. In S.M. Lipset & Bendix, R. (Eds.), *Social Mobility in Industrial Society* (pp. 11-75). Berkeley: University of California Press.
- Treiman, D.J. (1970). Industrialization and Social Stratification. In E.O. Laumann (Ed.), *Social Stratification: Research and Theory for the 1970s* (pp. 207-234). Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Treiman, D.J. & Yip, K.B. (1989). Educational and Occupational Attainment in 12 Countries. In M.L. Kohn (Ed.), *Cross-National Research in Sociology* (pp. 373-394). Newbury Park: Sage.
- Treiman, D.J. & Ganzeboom, H.B.G. (1990). Comparative Research on Intergenerational Status Attainment - A Review. *Research in Social Stratification and Mobility*, 9, 101-127.

$$\begin{aligned}
 \text{BER} = & \beta_0 + \beta_1 \times \text{ERV} + \beta_2 \times \text{ENT} + \\
 & \beta_3 \times \text{VBER} + \beta_4 \times \text{OPL} + \\
 & \beta_5 \times \text{VBER} \times \text{ERV} + \beta_6 \times \text{OPL} \times \text{ERV} + \\
 & \beta_7 \times \text{VBER} \times \text{ENT} + \beta_8 \times \text{OPL} \times \text{ENT}
 \end{aligned}
 \quad (2)$$

Hier staat BER voor het beroep van de ondervraagde. In model (2) staat niet het geboortjaar centraal, maar het jaar van entree op de arbeidsmarkt. Dit jaar van entree is benaderd door gebruik te maken van het feit dat opleiding geschaald is in jaren: ENT=geboortjaar+6+OPL-1950. (We centreren het jaar van intrede opnieuw rond 1950.) Het aantal ervaringsjaren is bepaald als het aantal jaren verstreken sinds de intrede op de arbeidsmarkt: ERV=surveyjaar-ENT. De verworven beroepsstatus is volgens model (2) buiten het algemeen gemiddelde in eerste instantie een functie van vier kenmerken: het jaar van entree op de arbeidsmarkt, het beroep van de vader, de opleiding, en de ervaring opgedaan sinds de entree op de arbeidsmarkt (coëfficiënten β_1 - β_4). Opnieuw zijn de onafhankelijke variabelen, vaders beroep en opleiding, binnen (arbeidsmarkt)cohorten getransformeerd tot gestandaardiseerde variabelen en geven hun effecten daarom het relatieve belang van die variabele binnen elk cohort weer. Gezien onze definities van ervaring en arbeidsmarktcohort, hebben de hoofdtermen (β_3 en β_4) in het model betrekking op het cohort dat in 1950 de arbeidsmarkt betrad.

De coëfficiënten waar het ons voornamelijk om gaat zijn β_7 en β_8 . Deze geven aan hoe de effecten van vaders beroep en zoons opleiding over de tijd zijn veranderd, afgemeten op het punt dat men 0 jaren ervaring heeft, dat wil zeggen bij het afsluiten van de opleiding. Via deze omweg komt model (2) bij benadering neer op een model waarin het eerste beroep direct is gemeten, zoals in het klassieke status attainment model van Blau & Duncan (1967). De termen β_5 en β_6 geven aan in hoeverre de invloeden van vaders beroep en opleiding tijdens de loopbaan veranderen. Deze termen van het model zorgen ervoor dat veranderingen in de levensloop losgemaakt worden van de - daarmee sterk gecorreleerde - historische verschillen. Voor vaders beroep kunnen we hier een negatieve coëfficiënt verwachten. Naarmate men qua plaats en tijd verder verwijderd is van het ouderlijk milieu, speelt afkomst een steeds minder belangrijke rol in de loopbaan die men doormaakt. De coëfficiënt voor opleiding geeft aan in hoeverre hoger opgeleiden gedurende hun loopbaan vooruitgang boeken op lager opgeleiden.

Regressiecoëfficiënten voor model (2) worden gepresenteerd in tabel 9.2. Om de betekenis van de coëfficiënten te verduidelijken nemen we Nederland weer als voorbeeld:

* De coëfficiënt voor *gemiddeld beroepsniveau in 1950* is 43.5 (op een schaal van 1 tot 90), hetgeen betekent dat Nederlandse mannen die hun loopbaan begonnen in 1950 gemiddeld zo'n 43.5 punten beroepsstatus hadden.

* De coëfficiënt voor *verandering beroepsniveau* is 1.9, hetgeen betekent dat het doorsnee beroepsniveau van Nederlandse mannen aan het begin van de loopbaan met 1.9 punten per tien jaar is toegenomen. Voor 1980 impliceert dit een gemiddelde beroepsstatus bij aanvang van de loopbaan van 49.2.

Tabel 9.2 Effecten op bereikte beroepsstatus van mannen 18-65 jaar

Variabelen	AUS	BRA	CAN	DUI	ENG	HON	ITA	NED	POL	USA	ZWE
Gemiddeld beroepsniveau in 1950 (β_0)	43.1*	23.7*	40.5*	45.3*	42.8*	29.7*	38.4*	43.5*	37.4*	40.3*	40.4*
Verandering beroepsniveau (β_1)	1.7*	6.9*	2.5*	.9*	1.7*	3.9*	3.7*	1.9*	1.7*	2.0*	3.4*
Effect arbeidsmarktervaring (β_2)	.56	4.62*	1.01*	-.37	.33	2.31*	1.38*	.68*	-.32*	1.00*	1.63*
Effect opleiding in 1950 (β_3)	8.29*	9.48*	11.13*	8.04*	6.25*	8.88*	5.30*	7.44*	11.15*	11.13*	7.69*
Effect vaders beroep in 1950 (β_4)	3.52*	5.29*	.48	3.76*	3.40*	2.84*	2.98*	4.88*	.48	2.30*	2.86*
Verandering effect opleiding (β_5)	.41	1.03*	.02	.72*	.97*	.33*	1.49*	.76*	.89*	.06	1.51*
Verandering effect vaders beroep (β_6)	-.38	-.99*	.74*	-.42	-.47	-.16	-.30	-.81*	.26*	-.36*	-.11
Ervaring * opleidingsniveau (β_7)	-.81*	-.36	-1.17*	-.45	.20	-.09	-.52	-.08	-.67*	-1.18*	.61
Ervaring * vaders beroep (β_8)	-.10	-.90*	.85*	-.26	-.41	-.34*	.28	-.45*	.28*	-.12	-.07
Verklaarde variantie	.27	.48	.34	.41	.31	.48	.44	.38	.54	.40	.43
Aantal eenheden (x 1000)	8.0	13.6	13.6	11.9	11.6	33.0	5.5	13.4	35.5	59.6	2.3

* $p < .01$, * $p < .05$